

تحلیل شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان در سریال مختارنامه

احمد احمدپور*

علی رازی‌زاده** (نویسنده مسئول)

چکیده

هدف: تبیین برساخت شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان در سریال تاریخی مختارنامه به کارگردانی داوود میرباقری.

روش: این تحقیق ابتدا باگردآوری مطالب به‌شیوه کتابخان‌های، سطوح سه‌گانه کشمکش را مورد بررسی قرار می‌دهد. سپس ویژگی شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان را از طریق مشاهده و واکاوی سریال با رویکرد تحلیل محتوای کیفی مورد ارزیابی قرار می‌دهد.

یافته‌ها: درام‌نویس، خالق اصلی بسیاری از کشمکش و بحرآن‌ها را یک زن قرارداده است. عنصر حیاتی کشمکش، نقش بسیار مهمی در پیدایش بحران و ایجاد تعلیق دارد. درام‌پرداز با قرار دادن چند ویژگی برای شخصیت‌های زن ضدقهرمان، کاراکترهای شاخص و اثرگذاری ساخته است که گُنش آن‌ها سبب واکنش قهرمان می‌شود و یا گُنش آن‌ها،

* کارشناسی ارشد ادبیات نمایشی، دانشکده دین و رسانه، دانشگاه صدا و سیما، قم، ایران،

Ahmadahmadpour2017@gmail.com

** استادیار دانشگاه صدا و سیما، تهران، ایران، razizadeh@gmail.com

کاراکتر ضدقهرمان را علیه قهرمان به کُنش و می‌دارد. درام‌نویس با خلق کشمکش درونی از حیث ذهن در شخصیت زن مکمل ضدقهرمان، و انتقال این کشمکش به کاراکتر مرد ضدقهرمان، سبب ایجاد کشمکش‌های فردی، فرافردی و بحران می‌شود که این موضوع پیشبرد داستان را در پی دارد.

نتیجه‌گیری: خلق شخصیت زن ضدقهرمان در سریال مختارنامه نتایج مهمی در پیشبرد درام داشته است. ریشه بسیاری از رخدادها توسط شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان پی‌ریزی می‌شود. در نتیجه داستان جریان می‌یابد. کاراکتر زن مکمل ضدقهرمان، شخصیت ضدقهرمان را برای رویارویی با قهرمان راسخ‌تر می‌کند که حاصل آن، درگیری، کنش و واکنش‌های قابل توجه است. قابل ذکر است با وجود نتایج بسیار مثبت آفرینش این شخصیت‌ها در پیشبرد درام، دارای نقاط ضعفی نیز هستند. با گسترش نقاط قوت و کاستن نقاط ضعف این شخصیت‌ها، می‌توان شخصیت‌هایی کنشگر، جذاب و غیرقابل پیش‌بینی خلق نمود که دارای جذابیت‌های نمایشی متفاوتی نسبت به شخصیت‌های قبل بوده و در پیشبرد درام بسیار موثرتر باشند.

کلیدواژه‌ها: زن، درام، شخصیت زن مکمل، ضدقهرمان، مختارنامه، داوود میرباقری

مقدمه

کاراکترهای زن مکمل ضدقهرمان در سریال مختارنامه از ویژگی‌های خاصی برخوردارند. در بسیاری موارد این زنان، شخصیتی اغواگر دارند که ضدقهرمان را علیه قهرمان به کنش وامی‌دارند. علت کنشگری زنان در بسیاری از موارد، توطئه، انتقام یا دسیسه‌ای است که سطح پنهان هسته مرکزی پیرنگ داستانی را تشکیل می‌دهد و معمولاً انگیزه‌ای قوی و پیش‌برنده محسوب می‌شود. این شخصیت‌ها به‌عنوان مکمل ضدقهرمان، کنشگری می‌کنند. «ضدقهرمان گاه به حیظه شخصیت کمکی نیز وارد می‌شود» (امامی، ۱۳۷۳: ۲۲۸).

در سریال مختارنامه شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان، بارها محرک مردان در توطئه علیه شخصیت‌های مثبت داستان می‌شوند. جاریه، شخصیتی شبیه قطام در سریال امام

علی علیه السلام و حمیرا در سریال معصومیت ازدست‌رفته دارد. جاریه، عمر ابن‌سعد و شمر را بارها به دسیسه علیه قهرمان (مختار) و کیان وامی‌دارد. خاشعه، همسر منذر بن زبیر، عروس بیوه خاندان زبیر هم قرار است عامل تحریک برادران زبیر در قتل مختار باشد. هنگام ورود ابن‌زبید به کوفه، زنان کوفی مانع حمایت مردان کوفی از مسلم ابن عقیل می‌شوند. ماریه، همسر ابن‌حر هم از این قائنده مستثنی نیست و ناریه زن اول مختار هم همواره سدی بر سر راه مختار برای رسیدن به اهدافش می‌باشد.

در سریال مختارنامه شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان بسیاری توسط گروه نویسنده قرار داده شده‌اند که وظیفه نهایی همه آن‌ها ایجاد کشمکش و خلق بحران در فیلمنامه است. شخصیت‌هایی مانند: جاریه (خواهر مختار)، ناریه (زن مختار)، خاشعه (زن منذر)، ماریه (زن ابن‌حر)، خانه (دایه عمر ابن‌سعد)، جعدیه (همسر امام حسن علیه السلام)، حورا (زن خولی)، سلیمه و دیگر زنان کوفی که بسیاری از کشمکش‌ها و بحرآن‌های فیلمنامه با کمک این شخصیت‌های زن در خلق می‌شود. «آنتاگونیست اغلب فرد پلیدی است که تلاش می‌کند قهرمان را مغلوب کند» (کریم‌پور و دیگران، ۱۳۹۵: ۵).

«قوی‌ترین شخصیت‌ها همیشه یک نیاز روان‌شناختی و یک نیاز اخلاقی دارند» (تروبی، ۱۳۹۸: ۱۱۶). درام‌پرداز در خلق این شخصیت‌ها، ضمن توجه به زمینه‌ها، عوامل تاریخی و ویژگی‌های واقعی تشکیل‌دهنده شخصیت زنان موثر در روایت داستان، مطابق درک و تفسیر خود عمل می‌کند و ابعاد دراماتیک را متناسب با جهان داستان به آن‌ها اعطا می‌کند. «ارسطو در بحث درام معتقد است به هیچ دلیل نیاز نیست شاعر اتفاقات و امور داستانی را آن‌گونه که در واقعیت اتفاق افتاده است، نقل کند، بلکه کار شاعر این است امور را آن‌گونه که ممکن است اتفاق بیفتد، روایت نماید» (براهیمی، ۱۳۸۵: ۱۵). استفاده از تخیل نویسنده در خلق شخصیت‌های دراماتیک زنان مکمل ضدقهرمان، در مختارنامه امری است که موجب تقابل ضدقهرمان و قهرمان می‌شود و درام قوت می‌گیرد.

این پژوهش تلاش می‌کند با تبیین نقش زنان کنش‌گر در سریال مختارنامه، چگونگی

۱. درام در اصل کلمه‌ای است یونانی که به معنای کنش یا حرکت می‌باشد. (فلاح‌زاده، ۱۳۹۲: ۶)

برساخت دراماتیک شخصیت زنان مکمل ضدقهرمان را تبیین کند. دست‌یابی به این هدف، مستلزم تحلیل شخصیت زن تاثیرگذار برکنش‌های دراماتیک ضدقهرمان، و چگونگی برساخت شخصیت زنان مکمل ضدقهرمان خواهد بود. بنابراین، بررسی چگونگی برساخت شخصیت زنان مکمل ضدقهرمان از سوی درام‌پرداز در سریال و تبیین ماهیت کنش دراماتیک این شخصیت‌ها مباحث اصلی تحقیق را تشکیل می‌دهند.

در این پژوهش از منظر و دیدگاه رابرت مک‌کی ویژگی‌های شخصیت مورد بررسی قرار می‌گیرد. هدف آن است با شناخت ویژگی‌های زن مکمل ضدقهرمان در سریال تاریخی مختارنامه به این پرسش پاسخ داده شود که خلق شخصیت زن مکمل در کنار قهرمان یا ضدقهرمان توسط نویسنده، چگونه موجب قوت درام و پیشبرد داستان شده است؟ پاسخ به این پرسش از آن‌رو بااهمیت است، که می‌تواند در خلق شخصیت‌های دراماتیک برساخته برای سایر آثار نمایشی کاربرد داشته باشد و خلا موجود در توجه به الگوی طراحی شخصیت در این آثار را از میان بردارد.

تاکنون کتابی با موضوع برساخت شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان در درام‌های تاریخی داود میرباقری تالیف یا ترجمه نشده است. پژوهش حاضر برای اولین بار به بررسی ویژگی‌های شخصیت‌های زن برساخته در آثار نمایشی تاریخی از صداوسیما جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. با این حال برخی از پژوهش‌های انجام‌شده برای بررسی مورد توجه قرار گرفته است. برای نمونه، شفیعی، عباس (۱۳۹۸) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، دانشکده دین و رسانه، با عنوان «راهکارهای کاهش هزینه‌های تولید در سریال‌های الف تلویزیونی، مطالعه موردی: سریال مختارنامه» سعی دارد در سه مرحله پیش‌تولید، تولید و پس‌تولید ضمن بررسی ویژگی‌های این‌گونه آثار، راهکارهای خود را به‌منظور کاهش هزینه‌های این نوع سریال‌ها ارائه دهد. این پژوهش با بررسی موردی این سریال به راهکارهای کاهش هزینه تولید می‌پردازد.

پایان‌نامه «تحلیل پیرنگ در سریال‌های تاریخی تلویزیون ایران در دو دهه اخیر (۱۳۶۹-۱۳۸۹) با تمرکز بر آثار داوود میرباقری؛ نگارش فیلم‌نامه «ذکر ذبح عظیم»

فیاضی کیا، محمد مهدی (۱۳۹۰)، دانشگاه تربیت مدرس نمونه دیگری است. این پایان نامه قصد دارد به تحلیل پیرنگ نمایی در سریال‌های تاریخی تلویزیون ایران با تمرکز بر دو اثر داوود میرباقری (امام علی علیه السلام) و مختارنامه) بپردازد.

روش‌شناسی پژوهش

این پژوهش از منظر هدف، توسعه‌ای است. روش پژوهش حاضر نیز تحلیل محتوای کیفی است. در این پژوهش، دیدگاه‌های مرتبط با شخصیت از منظر رابرت مک‌کی تحلیل و از منظر او عناصر روایت و ویژگی‌های شخصیت بررسی می‌شود. در بخش یافته‌های تحقیق برخی از شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان در درام مختارنامه، در دایره متحدالمرکز رابرت مک‌کی قرار می‌گیرند و تاثیر کشمکش‌های سه‌گانه بر زندگی و تصمیم آن‌ها در درام مشخص می‌گردد. همچنین میزان تاثیر این شخصیت‌ها بر عملکرد کاراکترهای مرد مکمل ضدقهرمان در درام بررسی می‌شود.

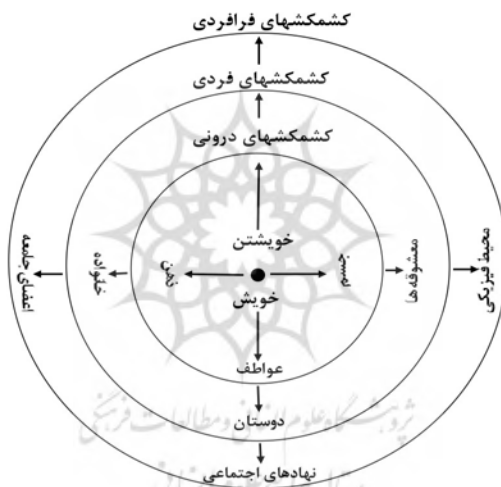
پژوهش حاضر نوع نگاه نویسنده به شخصیت زن مکمل ضدقهرمان در سریال مختارنامه را بررسی می‌کند تا رویکرد مخاطب نسبت به موضوع توسعه یابد و برآورد بهتری از سواد رسان‌های داشته باشد. برخی از مبانی از طریق مشاهده سریال واکاوی و مورد تحلیل قرار می‌گیرد. سپس با استفاده از روش‌های استدلالی، به تجزیه و تحلیل اطلاعات پرداخته می‌شود. بر این اساس، ابتدا و بر پایه نظریه مک‌کی، عناصر تحلیل شخصیت‌ها به منظور ارزیابی شخصیت‌های زن مکمل در سریال مختارنامه در یک جدول مشخص قرار می‌گیرد. سپس هر شخصیت بر اساس عناصر موجود در این جدول بررسی می‌گردد تا مشخص شود رویکرد مولفه در پرداخت شخصیت‌های پرباخته زن مکمل چگونه بوده است.

شخصیت از منظر رابرت مک‌کی

مک‌کی دنیای شخصیت را در دایره متحدالمرکز ترسیم می‌کند که هسته هویت یا خود، گاه او را احاطه کرده‌اند. کشمکش‌های درونی، فردی و فزاینده (سطوح سه‌گانه

کشمکش) زندگی شخصیت را مشخص می‌کنند. نفس، عواطف، دوستان، خانواده، معشوقه‌ها، نهادهای اجتماعی، اعضای جامعه، محیط فیزیکی و تمام منابع تخصم در سطوح سه‌گانه کشمکش رابرت مک‌کی قرار دارند که در خلق شخصیتی ماندگار تاثیرگذارند. شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان در سریال مختارنامه، از جمله: جاریه خواهر مختار، و ناریه زن اول مختار در این دواپر متحدالمركز مک‌کی قرار می‌گیرند. تاثیر این کشمکش‌های سه‌گانه بر زندگی و تصمیم آن‌ها در درام بررسی می‌گردد و نقش درام‌نویس در خلق این شخصیت‌ها مشخص می‌شود.

سطوح سه‌گانه کشمکش

تحلیل شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان در سریال مختارنامه

«شخصیت حقیقی یک انسان در تصمیماتی که در شرایط بحرانی می‌گیرد، آشکار می‌شود. هرچه بحران و فشار بیشتر باشد، این آشکار شدن کامل‌تر است و تصمیمی که گرفته می‌شود، به سرشت بنیادی شخصیت نزدیکتر» (مک‌کی، ۱۳۹۶: ۶۹).

انتخاب همان کُنش است. بنابراین شخصیت با کُنش شکل می‌گیرد. آشکار شدن ذات حقیقی شخصیت از اهمیت خاصی برخوردار است. زمانی که فرد در شرایط بحرانی واکنش نشان می‌دهد، در واقع خود را از پشت خصایص ظاهری‌اش نمایان می‌سازد و این، تنها راه شناخت ذات پنهانی اوست. مک‌کی معتقد است تضاد و تقابل، سبب درخشان شدن برخی شخصیتی‌ها می‌شود. این خصیصه می‌تواند سرمنشاء شوریدگی و پیچیدگی شخصیت باشد. «ابعاد شخصیت، باعث جذابیت او می‌شود و تضاد در سرشت یا رفتار توجه بیننده را جلب می‌کند.» (همان: ۲۴۸) مک‌کی از میل و آرزو به‌عنوان کلید یافتن شخصیت حقیقی نام می‌برد: «کلید یافتن شخصیت حقیقی، میل یا آرزوست» (همان: ۲۴۶).

رابرت مک‌کی دنیای شخصیت را در دوایری ترسیم می‌کند که سطوح سه‌گانه کشمکش (کشمکش‌های درونی، کشمکش‌های فردی و کشمکش‌های فرافردی) زندگی شخصیت را مشخص می‌کند. مک‌کی در مورد دایره اول کشمکش (ذهن - جسم - عواطف) معتقد است وقتی شخصیت کاری انجام می‌دهد، امکان دارد ذهن و افکار او به طریقی که انتظار دارد واکنش نشان ندهد، یا واکنش جسم او طبق انتظارش نباشد.

رابرت مک‌کی در معرفی دایره دوم از سطوح سه‌گانه کشمکش (خانواده - دوستان - معشوقه‌ها) معتقد است تنها زمانی صمیمیت واقعی در روابط خانوادگی، دوستانه و عشقی کشف می‌شود که نقش‌های قراردادی کنار گذاشته شوند. امکان دارد این اشخاص طبق انتظار ما عمل نکنند؛ پس دومین سطح از کشمکش فردی شکل می‌گیرد. مک‌کی دایره دوم را معرف روابط فردی می‌داند؛ روابطی صمیمی که عمیق‌تر از نقش‌های اجتماعی است. او معتقد است قرارداد اجتماعی تعیین‌کننده نقش‌های بیرونی ماست. دایره سوم از سطوح سه‌گانه مک‌کی، کشمکش‌های فرافردی را مشخص می‌کند (محیط فیزیکی - اعضای جامعه - نهادهای اجتماعی).

بر اساس مبانی نظری پژوهش و دسته‌بندی انواع کشمکش از منظر مک‌کی، پژوهش پیش‌رو شخصیت‌های فرعی سریال مختارنامه را مورد ارزیابی قرار می‌دهد تا متوجه شود مولفه‌ها و ویژگی‌های این شخصیت‌های برساخته چگونه است.

یافته‌ها

شخصیت‌های زن تأثیرگذارِ ضدقهرمان در مختارنامه، از ویژگی‌های خاصی برخوردارند. «اشخاص ساخته‌شده‌ای (مخلوقی) را که در داستان و نمایشنامه و ... ظاهر می‌شوند، شخصیت می‌نامند» (میرصادقی، ۱۳۹۴: ۱۲۲). این زنان شاخص، در بسیاری موارد شخصیتی اغواگرند که کُنش آن‌ها سبب واکنش قهرمان می‌شود و یا کُنش آن‌ها، کاراکتر ضدقهرمان را علیه قهرمان به کُنش وا می‌دارد. زن اغواگر، آدمی بوقلمون صفت است که می‌تواند در برابر هر قشری از مردم به رنگی متفاوت درآید. از ظاهر فیزیکی خود استفاده می‌کند تا دیگران را به تور بیندازد (اشمیت، ۱۴۰۰: ۴۴).

علت کنشگری این کاراکترها معمولاً آرزو یا اتفاق و حادثه‌ای در گذشته است که سبب توطئه، انتقام و دسیسه‌ای توسط شخصیت زن شده است. این کنش و واکنش‌ها، سطح پنهان هسته مرکزی پیرنگ داستانی را تشکیل می‌دهد و درحقیقت «شخصیت، قلب، روح و نظام عصبی فیلمنامه شماسست» (فیلد، ۱۳۹۴: ۶۱). درام‌پرداز با ایجاد کشمکش درونی در شخصیت زن مکمل ضدقهرمانی که از ویژگی‌های خاصی برخوردار است، کشمکش درونی می‌آفریند. در نتیجه کشمکش درونی، کشمکش‌های فردی و فرافردی خلق شده در نهایت بحران به وجود می‌آید. این درام‌پرداز است که ابعاد دراماتیک را متناسب با جهان داستان به شخصیت‌ها می‌بخشد.

هرچند برخی از این شخصیت‌های زن، در تاریخ وجود داشته‌اند، اما آنچه مهم است، نگرش درام‌نویس به کاراکتر است که کنش دراماتیک را به وجود می‌آورد. نویسنده با استفاده از تخیل خود، شخصیت‌هایی مانند جاریه، ناریه، ماریه، دایه عمرابن سعد و خاشعه را برای تقابل ضدقهرمان و قهرمان خلق می‌کند که این تقابل، موجب قوت درام می‌شود. «رقیب یا حریف قهرمان، دشمن یا تبه‌کار، شخصیتی است که در برابر قهرمان قد علم می‌کند» (بلاکر، ۱۳۹۱: ۹). هدف آن است که با تبیین نقش زنان کنشگر در مختارنامه، چگونگی برساخت دراماتیک شخصیت این زنان مکمل ضدقهرمان تبیین شود. دست‌یابی به این هدف، مستلزم تحلیل تأثیر کُنش دراماتیک این شخصیت‌های زن، برکنش‌های دراماتیک قهرمان و ضدقهرمان می‌باشد.

تحلیل شخصیت‌های زن برساخته در سریال مختارنامه

«وقتی شخصیت‌هایتان را خلق می‌کنید، باید درون و بیرون، آرزوها، رویاها و ترس‌ها، چیزهایی را که دوست دارند و چیزهایی را که دوست ندارند، پس‌زمینه و سابقه و چگونگی عادات و رفتاری‌شان را بشناسید» (فیلد، ۱۳۹۷: ۵۷).

تحلیل شخصیت جاریه در سریال مختارنامه

جاریه در سریال مختارنامه شخصیتی شبیه به قطام در سریال امام علی (ع) و حمیرا در معصومیت از دست‌رفته است، اما

جاریه دو تفاوت مهم با آن شخصیت‌ها دارد:

۱. برخلاف دیگر شخصیت‌ها، جاریه برعلیه یکی از اعضای خانواده خود (مختار) توطئه می‌کند و در جنگ و ستیز است. او که حضور پُرننگی در سریال دارد، برای رسیدن به آرزویش، همدست دشمنان مختار شده است و در تقابل بین مختار با دشمنانش، یاری‌گر عمر و شمر می‌شود و آن‌ها را برای کشتن برادر خود، متحد می‌کند.
۲. جاریه برخلاف شخصیت‌های قطام و حمیرا، در پایان نادم می‌شود؛ هرچند که دیر شده است.

جدول ۱: برساخت شخصیت «جاریه» در سریال «مختارنامه»

توضیحات	الف / ب	مقوله فرعی	مقوله اصلی
۱. به فکر رفتن جاریه پس از اینکه خنانه پیشنهاد عمر را به او می‌دهد؛ قسمت ۱			
۲. ترس جاریه از اعتراف عمر ابن سعد زیر شکنجه مختار، و فاش کردن راز بین عمر و جاریه؛ قسمت ۳	☒	ذهن	کشمکش درونی
۳. اقرار جاریه و عمر که هیچ‌کدام عاشق هم نبوده‌اند؛ قسمت ۲۷			

	جسم		
	عواطف	☒	گله و پشیمانی جاریه از بخت و سرنوشتش؛ قسمت ۲۲
کشمکش فردی	خانواده	☒	۱. جاریه قصد دارد با کمک ناریه اجازه ندهد مختار به امام حسن <small>علیه السلام</small> کمک کند؛ قسمت ۱
			۲. جاریه برخلاف میل مختار به خواستگاری کیان جواب منفی می دهد و تصمیم او برای ازدواج با عمرابن سعد؛ قسمت ۲
			۳. جاریه، عمر را کمک می کند تا در نامه اش به خلیفه، مختار را بیعت شکن معرفی کند؛ قسمت ۵
			۴. جاریه، ناریه را تحریک می کند تا در مقابل مختار کوتاه نیاید؛ قسمت ۱۰
			۵. جاریه، تلاش می کند عمر و شمر را برای کشتن مختار متحد کند؛ قسمت ۱۰
			۶. جاریه پسرش را با شمشیر تنبیه می کند- قسمت ۲۲
			۷. جاریه با شمشیر به پسرش حمله می کند و او را می کشد؛ قسمت ۲۷
	دوستان		
کشمکش فراقردی	اعضای جامعه	☒	۱. مشاجره جاریه با عمر به خاطر کوچ از کوفه؛ قسمت ۲۰-۲۷
			۲. عمر، جاریه را در زیرزمین خانه زندانی می کند؛ قسمت ۲۷
		☒	۱- جاریه با نیش زبانش کیان، خواستگارش را برای اینکه عجم است، می رنجاند؛ قسمت ۲
		☒	۲. در خانه مختار، در لققا، جاریه به شیرین بانو، همسر کیان زخم زبان می زند؛ قسمت ۴

		نهادهای اجتماعی	
بحث تا متقاعدش کند به خاطر رفتار کوفیان با آن‌ها به شام یا حجاز کوچ کند؛ قسمت ۲۰	☒	محیط‌های فیزیکی	

۱. کشمکش درونی

الف) ذهن

۱. قسمت ۱، امام حسین علیه السلام مجروح به کوشک آمده است. در مواجهه حنانه (پیک عمر) و جاریه (خواهرناتنی مختار) موقعیتی دراماتیک خلق می‌شود. با پیشنهاد حنانه، جاریه به فکر فرو می‌رود. سر حسن ابن علی علیه السلام عمر را شاه عراق و جاریه را شاه‌بانوی عراق خواهد نمود. ماموریت جاریه خام کردن ناریه (زن مختار) است. جاریه باید با دسیسه، ناریه را سدی محکم بر سر راه مختار قرار دهد تا ناریه با شیوه‌های زنانه اجازه ورود مختار به میدان جنگ با دشمنان امام را ندهد. به فکر فرو رفتن جاریه پس از شنیدن پیشنهاد عمر، و از طرفی نگرانی بابت سختی و خطرناک بودن ماموریتی که پذیرفته، نشان‌دهنده کشمکش درونی جاریه از حیث ذهن است.
۲. قسمت ۳، عمر ابن سعد با کمک جاریه و ناریه، با پوشش زنانه، برای جاسوسی به قصر کوشک وارد شده، و در خانه مختار دستگیر شده است. ترس جاریه و ناریه از اقرار عمر به همدستی آن دو، موقعیتی خلق می‌کند که بیانگر کشمکش درونی از منظر ذهن است.
۳. در قسمت‌های میانی سریال، پس از اینکه جاریه به آرزویش (شاه‌بانویی مُلک‌داری) نمی‌رسد، کم‌کم از سرنوشت و بخت بدش گله‌مند می‌شود. در قسمت ۲۷ او و عمر اقرار می‌کنند که هیچ‌کدام عاشق هم نبوده و هرکدام دیگری را به چشم دستاویزی برای رسیدن به آرزوی خویش می‌دیده‌اند.

گله‌مندی جاریه در چند موقعیت مختلف، نشان از کشمکش درونی او از جهت ذهن دارد.

ب) عواطف

۱. قسمت ۲۲، جاریه قصد دارد از مختار برای عمر و خانواده‌اش امان‌نامه بگیرد، اما پسرش راه را بر او می‌بندد. زمانی که جاریه مورد بی‌حرمتی و جسارت پسرش قرار می‌گیرد و می‌بیند پسرش قصد کشتن او را دارد، غمگین از بخت و اقبالش گله می‌کند. در قسمت ۲۷، پس از آزاد شدن جاریه از زندان عمر، با گریه نزد مختار اعتراف به ندامت و پشیمانی از رفتار، کردار و تصمیمات گذشته‌اش دارد و گله‌مند از تقدیری است که سبب شده پسر و شوهرش قصد کشتن او را داشته باشند. جاریه بغضش را در دامان مادر مختار خالی می‌کند. در چند سکانس بعد دیوانه‌وار به پسرش حمله می‌کند و او را با شمشیر به قتل می‌رساند. سپس در عزای او کِل می‌زند (لهله‌ای که در عروسی و شادی سر می‌دهند). این موقعیت دراماتیک، نشان‌دهنده کشمکش درونی جاریه از جنبه عواطف و کشمکش فرافردی او از حیث خانواده است.

۲. کشمکش فردی

الف) خانواده

۱. قسمت ۱، جاریه قصد دارد ناریه را با خود همراه کند، تا زن مختار با خواندن نغمه‌های عاشقانه در گوش مختار، پای او را از کمک به امام حسن علیه السلام سست کند. در قسمت ۲، برای رسیدن به مقصود، حسن حسادت زنانه ناریه را تحریک می‌کند. این موقعیت‌ها در فیلم‌نامه نشان‌دهنده کشمکش فردی از حیث خانواده است.

۲. قسمت ۲، جاریه با بی‌حرمتی به خواستگاری (کیان) جواب رد می‌دهد. مختار

که می‌داند دلیل رفتار بد جاریه با کیان، عشقش به عمر ابن سعد است، خشمگین می‌گردد و قصد دارد جاریه را کتک بزند. در این موقعیت دراماتیک، مشاجره تندی بین مختار و جاریه صورت می‌گیرد. در صحنه بعد مختار، ناگهان عمر را در خانه خود می‌بیند و به دسیسه‌ای که در خانواده برای او شده است، پی می‌برد. خلق این موقعیت‌های دراماتیک، بیانگر کشمکش فردی از حیث خانواده است.

۳. قسمت ۵، عمر قصد دارد بر علیه نعمان ابن بشیر، حاکم کوفه (پدرزن مختار) نامه‌ای به خلیفه (یزید) بنویسد. جاریه از عمر می‌خواهد در نامه از مختار به عنوان بیعت شکن نام برده شود. در قسمت ۱۰، زمانی که مختار در زندان است، جاریه در مواجهه با ناریه با کلامش قصد دارد عشق مختار در دل ناریه را کم‌رنگ کند. از طرفی سخنان فتنه‌انگیزش هم می‌تواند حس حسادت زنانه ناریه نسبت به عمره را برانگیخته کند. چند سکانس بعد، پس از آزادی مختار، جاریه، عمر و شمر را برای کشتن او متحد می‌کند. خلق این موقعیت‌ها، ناشی از کشمکش فرافردی از جهت خانواده است.

۴. قسمت ۲۲، جاریه قصد دارد به خانه مختار برود و از او برای عمر و خانواده‌اش امان نامه بگیرد، اما پسرش راه را بر او می‌بندد و اجازه خروج از خانه را به جاریه نمی‌دهد. در این مواجهه، جاریه مورد بی‌حرمتی و جسارت پسرش قرار می‌گیرد، در عوض جاریه هم او را به باد کتک می‌گیرد. (کشمکش فرافردی از حیث خانواده)

۵. قسمت ۲۷، پس از کشته شدن عمر، پسر جاریه، مختار را تهدید به انتقام می‌کند و او را سنگ می‌خواند. جاریه که از عمر و پسرش کینه دارد، دیوانه‌وار حمله می‌کند و پسرش را با شمشیر به قتل می‌رساند. سپس در عزای اوکل می‌زند. این موقعیت دراماتیک، بیانگر کشمکش درونی جاریه از حیث عواطف و کشمکش فرافردی او از حیث خانواده است.

ب) معشوقه‌ها

۱. قسمت ۲۰، بعد از واقعه کربلا و طرد شدن عمر و خانواده‌اش توسط کوفیان، جاریه سعی می‌کند عمر را راضی کند تا از کوفه کوچ کنند، اما عمر نمی‌پذیرد و بین آن‌ها مشاجره رخ می‌دهد.
۲. قسمت ۲۷، پس از مشاجره جاریه و عمر، عمر تصمیم می‌گیرد قرق را بشکند و به عهدش با مختار وفا نکند. در این موقعیت جاریه که از مختار برای عمر امان‌نامه گرفته است، قصد دارد خبر قرق‌شکنی او را به مختار خواهد برساند. عمر، جاریه را در هیئت یک دشمن می‌بیند و او را گرو برمی‌دارد (زندانی می‌کند) تا مختار را شکست دهد. جاریه بر صورت عمر تَف می‌اندازد و آرزو می‌کند عمر بمیرد. خلق این موقعیت‌های دراماتیک و تفر این عاشق و معشوق قدیمی، ترسیم‌کننده کشمکش فردی از حیث معشوقه‌هاست.

۳. کشمکش فرافرادی

الف) اعضای جامعه

قسمت ۲، بی‌ادبی و بی‌حرمی جاریه در خانه مختار به کیان (هنگام خواستگاری) او را آزرده خاطر می‌کند. در قسمت ۴، در تقابل بین جاریه و شیرین بانو (همسر کیان) در لفظاً در خانه مختار، جاریه، شیرین بانو را با زخم زبان می‌رنجاند و البته شیرین بانو هم جواب او را می‌دهد. این دو مثال و خلق موقعیت‌هایی مشابه، بیانگر کشمکش فرافرادی از حیث اعضای جامعه است.

ب) محیط‌های فیزیکی

قسمت ۲۰، بعد از واقعه کربلا عمر و خانواده‌اش توسط کوفیان طرد می‌گردند و در کوچه عمر و پسرش مورد تمسخر دیگران قرار می‌گیرند. در شط بچه‌ها اجازه ماهی‌گیری به پسر عمر نمی‌دهند. رفتار بی‌مهر بچه‌های مختار با جاریه نیز نمونه دیگری است. عمر و

خانواده‌اش از دست مردم کوفه فراری‌اند تا جایی که جاریه سعی در متقاعد کردن عمر برای کوچ از کوفه را دارد.

جدول ۲: بر ساخت شخصیت «ناریه» در سریال «مختارنامه»

مقوله اصلی	مقوله فرعی	الف / ب	توضیحات
کشمکش درونی	ذهن	☒	ترس ناریه از اعتراف عمرابن سعد زیر شکنجه مختار؛ قسمت ۳
	جسم		
	عواطف	☒	ناریه از ترس جان برعلیه مختار شهادت می‌دهد؛ قسمت ۳۹
	خانواده	☒	۱. مشاجره ناریه با عمره؛ قسمت ۲۵ و ۳۹ ۲. مشاجره بین ناریه و ثابت هنگام ورود لشکر مصعب به کوفه؛ قسمت ۳۷
	دوستان		
کشمکش فردی	معشوقه‌ها	☒	۱. تلاش ناریه در سنست کردن پای مختار از کمک به امام حسن <small>رضی الله عنه</small> ؛ قسمت ۱ ۲. کمک ناریه به عمر برای ورود به کوشک و خانه مختار؛ قسمت ۳ ۳. تلاش ناریه در سنست کردن پای مختار از کمک به مسلم‌ابن عمیل؛ قسمت ۵ ۴. مقاومت ناریه از رفتن به قصر؛ قسمت ۲۵ و ۳۷ ۵. اقرار ناریه به برحق نبودن حکومت مختار؛ قسمت ۳۳ ۶. نیش زبان ناریه به مختار

۷. غُر زدن‌های مدام ناریه به جان مختار؛ قسمت ۲۲ و ۲۳			
۱. مشاجره‌های بین ناریه با ماریه (زن ابن‌حر)؛ قسمت ۳۳، ۳۸ و ۳۹ ۲. بحث بین ناریه و کیان؛ قسمت ۳ و ۳۱ ۳. بحث بین ناریه و صائب؛ قسمت ۳۷	☒	اعضای جامعه	کشمکش
		نهادهای اجتماعی	فرا فردی
		محیط‌های فیزیکی	

تحلیل شخصیت ناریه در سریال مختارنامه

ناریه (زن اول مختار) هر چند شخصیتی فتنه‌گر و شیطان‌صفت شبیه کاراکتر قطام (سریال امام علی علیه السلام)، شخصیت حمیرا (سریال معصومیت از دست‌رفته) و یا جاریه (سریال مختارنامه) نیست، اما ترس، تصمیم غلط، لج‌بازی و ندانم‌کاری او، سد راهی بر سر راه مختار (قهرمان) برای رسیدن به اهدافش در درام است. ناریه نمی‌خواهد مختار جنگ‌اور و سیاستمدار باشد. او همسری خانواده‌دوست می‌خواهد که اوقاتش را با خانواده سپری نماید. نویسنده با طراحی این ویژگی‌ها در شخصیت ناریه، کاراکتری متفاوت برای ایجاد کشمکش منجر به بحران خلق نموده است. *گناه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

پرتال جامع علوم انسانی

۱. کشمکش درونی

الف) ذهن

قسمت ۳، عمرابن سعد با کمک حنانه، جاریه را اغفال می‌کند و جاریه با کمک ناریه به عمرکمک می‌کند تا با پوشش زنانه وارد قصرکوشک شود. پس از دستگیری عمر در خانه مختار، ناریه نگران است، عمر زیر شکنجه‌های مختار اعتراف‌کند که ناریه همدست او و

جاریه است. این دلواپسی زمانی بیشتر می‌شود که ناریه متوجه می‌شود عمر برای جاسوسی به کوشک وارد شده است. اقرار به اشتباه ناریه از رفتار بدش با کیان و کمک به عمر، بیانگر کشمکش درونی او از حیث ذهن است.

ب) عواطف

قسمت ۳۹، زمانی که مختار و یارانش در قصر کوفه محاصره شده‌اند، مصعب برای شکستن مقاومت مختار، از همسرانش می‌خواهد بر علیه او شهادت دهند و مختار را بددین و کذاب بنامند. ناریه از ترس جانش بر علیه مختار شهادت می‌دهد، اما پس از طعنه ماریه، احساس گناهی که دارد، با ترکیدن بغش نشان داده می‌شود. خلق این موقعیت در فیلمنامه حکایت از کشمکش درونی ناریه از حیث عواطف دارد.

۲. کشمکش‌های فردی

الف) خانواده

در بیشتر مواجهه‌های ناریه با هویشِ عمره، بین این دو شخصیت مشاجره رخ می‌دهد که همیشه ناریه مقصر است. ناریه غر می‌زند و عمره از حق دفاع می‌کند. به‌عنوان مثال، در قسمت ۲۵ بعد از ورود به قصر به علت دیر رسیدن اخبار به او با عمره مشاجره می‌کند یا در قسمت ۳۹، مصعب برای شکستن مقاومت مختار از همسرانش می‌خواهد بر علیه او شهادت دهند و مختار را بددین و کذاب بنامند. عمره نمی‌پذیرد، اما ناریه سعی در راضی کردن عمره بر این امر برای نجات جان‌شان دارد. خلق موقعیت‌های متفاوت از این دست، نشان از کشمکش فردی ناریه از حیث خانواده دارد.

قسمت ۳۷، بعد از پناه بردن لشگر مختار به قصر کوفه، مختار امر می‌کند خانواده‌اش قبل از رسیدن لشگر مصعب، به قصر بروند، اما ناریه مخالفت می‌کند. در مواجهه بین ناریه و ثابت (پسرش) کشمکشی ایجاد می‌شود. ناریه از رفتن ثابت ممانعت می‌کند و یک سیلی به صورت او می‌زند. ثابت هم او را مادری نالایق برای خود و همسری نالایق برای مختار می‌خواند.

ب) معشوقه‌ها

چند ویژگی در شخصیت ناریه طراحی شده است که سبب کشمکش‌های متفاوت او می‌شود: عادت به مشاجره دارد، زود قهر می‌کند، می‌ترسد و پا پس می‌کشد. غرولند کردن مدام ناریه به مختار، کیان، ثابت، ماریه و دیگر شخصیت‌ها از دیگر ویژگی‌های او است.

ترس، بی‌تدبیری و نیش زبان و غرولند کردن این شخصیت سُست‌عنصر، همواره موجب نگرانی و مانعی بر سر راه مختار برای انجام کارهای بزرگ است. به‌عنوان مثال در قسمت ۱، با غرولند کردن، ترس و ندانم‌کاری‌اش موجب سست شدن پای مختار از کمک به امام حسن علیه السلام می‌شود. در قسمت ۳، کمک می‌کند تا عمر بدون اجازه مختار وارد کوشک و خانه مختار شود. در قسمت ۵، تلاش می‌کند مختار را از کمک به مسلم‌ابن عقیل باز دارد. در قسمت ۲۵، در برابر امر مختار برای رفتن به قصر مقاومت می‌کند، در قصر هم مدام به جان مختار غر می‌زند. در قسمت ۳۷، به حرف مختار گوش نمی‌دهد و قبل از رسیدن لشگر مصعب، به قصر نمی‌رود. همین امر باعث ایجاد فتنه آل‌زبیر بر علیه مختار می‌شود (ناریه نزد مصعب و مردم برای نجات جاننش مختار را بددین و کذاب می‌خواند).

در قسمت ۲، مختار خودش را رسوا می‌داند، چون عاشق دختری شده که پیامبر پدر او را زیانکار خوانده است. خلق موقعیت‌های دراماتیک در سریال مختارنامه با کمک شخصیت ناریه، نشان از کشمکش‌های متفاوت این شخصیت دارد.

۳. کشمکش‌های فرافردی

اعضای جامعه

قسمت ۳، کیان به خواستگاری جاریه آمده است. مختار از رفتار بد جاریه خشمگین می‌شود و می‌خواهد او را تنبیه کند. کیان از ناریه درخواست می‌کند موانع کتک زدن جاریه شود. در این مواجهه، ناریه کیان را به سبب نژاد ایرانی‌اش تحقیر می‌کند. کیان ناراحت می‌شود. این کنش و واکنش، بیانگر کشمکش از حیث اعضای جامعه است.

قسمت ۳۱، در مواجهه کیان و ناریه بعد از گذشته شدن زن و پسر کیان، بحثی بین این دو

شخصیت صورت می‌گیرد. کیان خود و کردارش را مقصر مرگ زن و بچه اش می‌داند، اما ناریه فکر می‌کند کیان دولت مختار را مقصر می‌داند.

قسمت ۳۷، ثابت برخلاف میل ناریه به قصر می‌رود. در مواجهه ناریه با صائب، ناریه او را مقصر می‌داند که از ورود ثابت به قصر ممانعت نکرده است.

تحلیل شخصیت خاشعه در سریال مختارنامه

خاشعه (عروس زبیر و همسر مُنذر) شخصیتی شبیه قطام، حمیرا و جاریه دارد. کینه‌ورز و انتقام‌جوست. او در فضایی از داستان خلق شده که جای شخصیت‌های زن ضدقهرمان (زنان کوفی) برای ایجاد کشمکش و بحران خالی است. در قسمت‌هایی از درام که مختار در مکه هم‌پیمان آل‌زبیر است، خاشعه توسط نویسنده خلق می‌شود تا برعلیه قهرمان توطنه کند. او پس از مرگ همسرش مُنذر، کابین ازدواجش با جعفر (برادر مُنذر) را خون مختار قرار می‌دهد. در جنگ بین سپاه مکه با سپاه شام در قسمت ۱۵، مُنذرابین زبیر (همسر خاشعه) به دست یک شامی کشته می‌شود. عبدالله، خلیفه زبیری می‌خواهد خاشعه همچنان عروس زبیر بماند. جعفر، برادر مُنذر از خاشعه خواستگاری می‌کند. خاشعه کابین عروسی اش را خون مختار قرار می‌دهد و از جعفر می‌خواهد مختار را به قتل برساند (نذر کرده تا قاتل مُنذر زنده باشد، مجدد ازدواج نکند). خاشعه معتقد است قاتل مُنذر آن سرباز شامی که با خنجر او، مُنذر کشته شده نیست، بلکه فرماندهی است (مختار) که به او اجازه رفتن به میدان جنگ را داده است. خلق این موقعیت دراماتیک نشان‌دهنده عداوت خاشعه با مختار و کشمکش فرافردی از حیث اعضای جامعه است. این موقعیت می‌تواند ترسیم‌کننده خصومت خاشعه با علویان و کشمکش فرافردی او از جهت نهادهای اجتماعی باشد.

تحلیل شخصیت جعه در سریال مختارنامه

حضور شخصیت جعه (همسر امام حسن علیه السلام) در مجموعه مختارنامه بسیار مختصر و در حد چند دیالوگ است، اما تاثیر شگرفی در ایجاد کشمکش در قهرمان (مختار) دارد.

در قسمت ۳، زمانی که امام حسن علیه السلام زخمی به کوشک پناه آورده است، جعده به ملاقاتش می‌آید. در مواجهه مختار با جعده موقعیتی ایجاد می‌شود که نشان‌دهنده کشمکش فردی شخصیت جعده از حیث معشوقه‌هاست. جعده، نگران حال امام است، اما ماموریت دارد او را واردار به صلح با معاویه کند. مختار که قصد دارد در حمایت از امام برای رویارویی با سپاه معاویه آماده شود، زمانی که پی به نیت جعده می‌برد، متوجه می‌شود تلاش او و عمویش بی‌نتیجه است و به‌زودی بین امام و معاویه مصالحه می‌شود. بنابراین دچار کشمکش درونی می‌شود و در تصمیمش برای رویارویی با سپاه معاویه دچار تردید می‌گردد.

تحلیل شخصیت ماریه در سریال مختارنامه

ماریه (همسر ابن حر) همسایه ناریه (همسر مختار) است. وجود این شخصیت از آن جنبه مهم است که همواره با ایجاد کُنش‌های متفاوت سبب آزار ناریه می‌شود. کشمکش بین ناریه و ماریه، ناریه سست‌عنصر را از همراهی مختار (قهرمان) برای رسیدن به هدف بی‌اراده‌تر می‌کند.

در طول سریال چندین بار بین ناریه و ماریه مشاجره رخ می‌دهد. همواره، ناریه بعد از مشاجره، همسرش مختار را مقصر می‌داند، چون معتقد است دلیل اصلی دشمنی ماریه با او حسادتی است که زیاده‌خواهی‌های مختار برای رسیدن به حکومت در ماریه و دیگران ایجاد کرده است.

ابن حُر (همسر ماریه) از یاران مختار در هنگام قیام است. موقعیتی سبب می‌شود از سپاه مختار جدا شود و به دشمنان مختار بپیوندد. از آن زمان عداوت و فتنه‌گری ماریه بر علیه مختار و خانواده‌اش بیشتر می‌شود، مثل مشاجره بین ماریه با ناریه در قسمت‌های ۳۳- ۳۸ و ۳۹. اوج این کشمکش در قسمت ۳۸ است که ماریه با کمک چند زن درب خانه ناریه را به آتش می‌کشد. خلق این موقعیت‌ها بیانگر کشمکش فردی از حیث اعضای جامعه است.

تحلیل شخصیت «دیگر زنان کوفی» در سریال «مختارنامه»

درام نویسان سریال مختارنامه همواره از شخصیت زن برای ایجاد کشمکش منجر به بحران به درستی استفاده کرده‌اند، اما در ۲ موقعیت به جای استفاده از یک شخصیت زن برای این هدف، از گروه زنانه بهره برده‌اند.

۱. قسمت ۷؛ فتنه زنان کوفه سبب تنها ماندن مسلم این عقیل در میدان جنگ می‌شود.
  ۲. قسمت ۱۵؛ سنگ باران کردن عمرابن سعد در مسجد کوفه.
- بیشتر زنان در سریال مختارنامه فتنه‌گرند و کُنش آن‌ها منجر به کشمکش می‌شود. حنانه، دوست جاریه قاصد عمراست؛ حورا زن خولی، از خولی رقص خانه می‌خواهد و... در قسمت ۷ زمانی که مسلم ابن عقیل قیام می‌کند، تعداد لشگریانش آنقدر زیاد است که سبب ترس و آشفتگی این زیاد می‌شود، اما با نیرنگی که در قامت زنان فتنه‌گر کوفه به ثمر می‌نشیند، دوروبر مسلم خلوت می‌گردد. زنان کوفی به طمع گرفتن طلا، بر طبل بی‌آبرویی می‌کوبند، به میدان می‌آیند و مردهای خود را وادار می‌کنند شمشیر بنهند و به خانه برگردند. در قسمت ۱۵، بعد از مرگ یزید، در آشفتگی جامعه، عمر قصد دارد بر مسند حکومت عراق بنشیند. زنان با چوب و چماق بر سرش می‌کوبند و اجازه خواندن خطبه در مسجد را به او نمی‌دهند. خلق این موقعیت‌ها، ترسیم‌کننده کشمکش فرافردی زنان کوفی از جهت اعضای جامعه است.

رویکرد داوود میرباقری و گروه نویسندگان در سریال «مختارنامه»

در سریال مختارنامه تعداد شخصیت‌های زن ضدقهرمان نسبت به دو اثر مشابه قبلی (امام علی علیه السلام و معصومیت از دست رفته) بسیار بیشتر شده است. تقریباً به جز قسمت‌هایی که جنگ میان لشگریان است و در خارج از شهر اتفاق می‌افتد، در بقیه قسمت‌ها، حداقل یکی از این شخصیت در داستان حضور دارد. وجود این شخصیت‌ها سبب کشمکش‌های گوناگون می‌باشد. حضور کاراکترهای زن متعدد، نقطه قوتی برای درام است.

شایان ذکر است هیچ‌کدام از زنان مکمل ضدقهرمان در مختارنامه، از قدرت، توانایی و

زیرکی شخصیت‌های مشابه در دو اثر قبلی میرباقری (حمیرا در معصومیت ازدست‌رفته و قطام در امام علی علیه السلام) برخوردار نیستند تا در اغواگری و دسیسه علیه قهرمان کاملاً موفق باشند. انگیزه زنان مکمل ضدقهرمان دو اثر قبلی برای انتقام بسیار قوی‌تر از انگیزه زنان مختارنامه است. به‌عنوان مثال، کشته شدن شوهر حمیرا به‌دست علویان او را برای انتقام مصمم می‌کند. همچنین کشته شدن پدر و برادران قطام انگیزه‌ای قوی برای انتقام است. شخصیت‌های زن ضدقهرمان در مختارنامه از چنین ویژگی‌های برجسته‌ای محرومند. با این وجود در سریال مختارنامه، هیچ‌گاه قهرمان از دسیسه‌های زنان فتنه‌گر در امان نمی‌ماند. نکته مهم، تعداد زیاد این زنان مکمل ضدقهرمان در مختارنامه است که همواره کشمکش و بحرانی توسط آن‌ها در درام خلق می‌شود.

در مختارنامه از سه نوع شخصیت زن در درام استفاده شده است:

۱. شخصیت‌هایی چون جاریه، خانه، خاشعه، ماریه و ... که هدفشان نابودی قهرمان است؛

۲. شخصیت‌هایی چون ناریه که ناخواسته و غیرمستقیم قهرمان را به نابودی می‌کشاند؛

۳. شخصیت‌های زن مکملی نظیر دمه، عمره، شیرین، راحله و ... که قهرمان را برای رسیدن به هدف یاری می‌کنند.

درام‌نویسان در طراحی مهمترین شخصیت زن ضدقهرمان (جاریه)، هر ۳ مقوله اصلی کشمکش (درونی، فردی، فرافردی) را مورد توجه قرار داده‌اند:

- کشمکش درونی جاریه از حیث ذهن بیشتر مورد توجه نویسندگان بوده است.
- کشمکش فردی جاریه از حیث خانواده مورد توجه نویسندگان قرار داشته است.
- کشمکش فرافردی جاریه از حیث اعضای جامعه بیشتر مورد توجه نویسندگان درام قرار گرفته است.

استفاده نویسندگان از دیگر مقوله‌های فرعی کشمکش می‌توانست موجب گُنش و جذابیت بیشتر شخصیت جاریه گردد.

توجه به شخصیت‌های زن مکمل در درام‌های تاریخی داوود میرباقری نشان می‌دهد چگونه نویسنده با خلق شخصیت یک زن مکمل در کنار قهرمان یا ضدقهرمان، موجب قوت درام می‌گردد و داستان را پیش می‌برد.

اصولاً زن در تاریخ موجودی بوده که از زمان آفرینش انسان و داستان‌های مربوط به آن درگیر اتهام فریفتن مرد بوده است. علاوه بر سریال مختارنامه، گروه نویسنده در دیگر درام‌های تاریخی داوود میرباقری این ویژگی و شاید اتهام بر علیه زنان (مکر) را در خدمت خلق درام قرار داده‌اند. شخصیت‌های زن ضدقهرمان در سریال‌های تاریخی داوود میرباقری نقش بسیار موثری در پیشبرد درام دارند. خالق اصلی کشمکش‌ها و بحران‌ها در سریال معصومیت ازدست‌رفته، حمیراست؛ زنی اغواگر که کارش وسوسه کردن مردان است. طرح و توطئه‌های حمیرا بحران می‌آفریند و تاثیر شگرفی در سرنوشت شخصیت‌های دیگر می‌گذارد. بدون حضور حمیرا در این سریال، خلق درام کار محالی به نظر می‌رسد. در سریال امام علی (ع) هم به‌جز قطام که نقشی بسیار پررنگی همچون حمیرا (در معصومیت ازدست‌رفته) ایفا می‌نماید، دایه ولید در اغواگری تبحری خاص دارد. جاریه، خاشعه، دایه عمر ابن سعد، ماریه و دیگر شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان در سریال مختارنامه، قطامه‌های دیگری هستند که با هدف خلق کشمکش توسط نویسنده متولد شده‌اند.

هیچ درام و داستانی بدون عنصر کشمکش نمی‌تواند موفق باشد. نیاز یا زیاده‌خواهی در برخی از شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان، مبدل به انگیزه‌ای برای عمل می‌شود و در نتیجه کشمکش‌های درونی و بیرونی خلق می‌شوند که جهان داستانی اثر را می‌سازد. نیازی که در این شخصیت‌ها وجود دارد، باعث ایجاد آرزویی در آن‌ها شده است که آن آرزو یا از پا درآوردن حریف (قهرمان) است و یا قهرمان سدی بر راه رسیدن آن‌ها به هدفشان است. این شخصیت‌ها برای غلبه بر قهرمان طرح و نقشه‌ای دارند، چون به‌تعمد قادر به شکست قهرمان نیستند از شخصیت دیگری (مرد) کمک می‌گیرند.

این کشمکش‌ها که معمولاً منجر به بحران شده و پس از گسترش به نقطه اوج می‌رسند،

به‌عنوان عنصری حیاتی در فیلمنامه، نقشی چشم‌گیر در ایجاد تعلیق، و جذابیت نمایشی

دارند. وقتی کشمکش کمرنگ و بی‌رمل باشد، داستان، ستیز و تقابل قابل توجهی ندارد. بنابراین کسالت بار می‌شود. در نتیجه درگیری قابل توجهی بین شخصیت‌های مثبت و منفی داستان رخ نمی‌دهد و کُنش و واکنش چشمگیری شکل نمی‌گیرد. زمانی کشمکش ضعیف و بی‌جان است که شخصیت‌های مناسبی برای این منظور خلق نشده باشد. درگیری ذهنی شخصیت با خودش، یا درگیری شخصیت‌های مثبت و منفی داستان، منجر به کُنش، واکنش و در نهایت بحران می‌شود.

برخی از شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان با شیطنت‌های زنانه‌ای که دارند، در ایجاد سطوح سه‌گانه کشمکش (درونی، فردی و فرافردی) بسیار موثرند و در نهایت جامعه را به چالش می‌کشند که برآیند آن «فیلمنامه‌ای جذاب و مخاطب‌پسند است».

ایجاد ناپایداری با خلق کشمکش درونی

کشمکش یکی از مهمترین وابسته‌های پی‌رنگ در الگوی رابرت مک‌کی می‌باشد. مک‌کی دنیای شخصیت را در رشته دوایری متحدالمرکز تصور می‌کند. دوایری که سطوح کشمکش در زندگی شخصیت را مشخص می‌کنند؛ کشمکش‌های درونی، کشمکش‌های فردی و کشمکش‌های فرافردی. نویسندگان درام‌های تاریخی داوود میرباقری هرچند از هر سه سطح کشمکش (درونی، فردی، فرافردی) برای ایجاد تعلیق، بحران، خلق ناپایداری و در نهایت نوشتن فیلمنامه‌ای جذاب و گیرا بهره لازم را برده‌اند، اما مهمترین عنصر در خلق شخصیت‌های تاثیرگذار در این درام، کشمکش شخصیت و کشمکش‌های ناشی از عناصر طبیعت و سرشت شخصیت است (ذهن، جسم، احساس).

ایجاد ناپایداری و خلق وضعیتی که تقابل بین شخصیت‌ها را نشان دهد، نیازمند انگیزه است؛ انگیزه‌ای که بتواند شخصیت را درگیر کند. تقریباً تمام شخصیت‌های این درام اهداف، انگیزه و آرزوهایی دارند که منجر به کشمکش‌های درونی آن‌ها شده است. خاشعه در پی انتقام از قاتلین عزیزانشان هستند؛ جاریه می‌خواهد شاه‌بانوی عراق یا ملک ری شود؛ جعبه قصد دارد همسرش (امام حسن علیه السلام) را وادار به صلح کند؛ حورا از خولی (همسرش)

رقاص خانه طلب می‌کند؛ مختار می‌خواهد از قاتلین امام حسین (ع) انتقام بگیرد؛ عمر آرزو دارد حاکم ملک ری شود؛ نیت جعفر از کشتن مختار، وصال خاشعه است و...

سیر تحول

در سریال امام علی (ع)، شخصیت‌های زن مکمل صدقهرمان تعدادشان اندک است و گاهی در طول داستان حضور دارند. به‌عنوان مثال، دایه ولید تنها در یکی دو قسمت حضور دارد و بعد محو می‌شود، و شخصیتی شبیه به او هم جایگزینش نمی‌شود. یا شخصیت قطام هرچند در پیشبرد درام بسیار تاثیرگذار است، ولی در قسمت‌های زیادی از سریال حضور ندارد و حداقل از نظر کمی حضور پر رنگی ندارد. هرچه تجربه میرباقری در تولید این آثار بیشتر می‌شود، یا تعداد شخصیت‌های زن صدقهرمان در درام بیشتر می‌شوند، یا نقش طولانی‌تری در داستان دارند. در سریال معصومیت از دست‌رفته، حمیرا نسبت به شخصیت قطام (در سریال امام علی (ع))، هم نقش بسیار طولانی‌تری ایفا می‌کند (در اکثر قسمت‌ها حضور دارد)، و هم شخصیت حمیرا نسبت به شخصیت قطام، فتنه‌انگیزتر، سیری‌ناپذیرتر، پخته‌تر و در نهایت کامل‌تر شده است.

در سریال مختارنامه موضوع کمی متفاوت است. گروه نویسنده، موفق نشده‌اند شخصیتی به قدرت و زیرکی حمیرا و حتی قطام خلق نمایند، اما تاثیر شخصیت‌های زن صدقهرمان به سبب تعداد بسیار آنان در درام است، نه قدرت و تاثیر شگرف شخصیت در فیلمنامه. به‌جز قسمت‌هایی که جنگ میان لشکریان است و در خارج از شهر اتفاق می‌افتد، تقریباً در بقیه قسمت‌ها، حداقل یکی از شخصیت‌های زن مکمل صدقهرمان در داستان حضور دارد.

گروه نویسنده در شروع سریال شخصیت جاریه (خواهر مختار) را قرار داده است که دائم با مختار در ستیز می‌باشد. در همین قسمت‌های نخستین شخصیت‌های دیگری چون حنانه (دایه‌عمر)، ناریه (همسر مختار) و جعده (همسر امام حسن (ع))، قرار داده شده‌اند. جاریه و ناریه تقریباً تا قسمت‌های پایانی حضور دارند، اما حنانه و جعده حذف می‌شوند و

شخصیت‌های دیگری چون ماریه (زن ابن حر، دشمن مختار) و حورا (زن خولی) وارد داستان می‌شوند. در قسمتی از سریال، این شخصیت‌های منفی به ناگاه ده‌ها برابر می‌شوند. زمانی که مسلم این عقیل قیام می‌کند، تمام زنان کوفی در نقش شخصیت‌های زن ضدقهرمان در داستان حضور می‌یابند و سبب تنها شدن مسلم می‌شوند. در واقع دلیل اصلی شکست مسلم، همین زنان فتنه‌گر کوفی است. در قسمت‌هایی از سریال که مختار از کوفه و زنان فتنه‌گر کوفه دور است (سکانس‌های مکه)، خاشعه (عروس زبیر) وارد داستان می‌شود؛ شخصیت زن ضدقهرمانی که بسیار کینه‌ورز و انتقام‌جوست و کابین ازدواجش را خون مختار قرار داده است.

بحث و نتیجه‌گیری

نویسندگان سریال مختارنامه با طراحی ویژگی‌هایی برای زنان مکمل ضدقهرمان، از این شخصیت‌ها برای پیشبرد داستان بهره فراوان برده‌اند. در این درام تعداد زیادی شخصیت زن مکمل ضدقهرمان وجود دارد. جاریه (خواهر مختار)، خاشعه (زن مُنذر)، ماریه (زن ابن حر)، ناربه (زن مختار)، خانه (دایه عمرابن سعد)، جعدہ (همسر امام حسن علیه السلام)، حورا (زن خولی)، سلیمه و دیگر زنان کوفی که در پیشبرد داستان نقش بسیار مهمی ایفا می‌نمایند. تقریباً به‌جز قسمت‌هایی که جنگ میان لشگریان است، در بقیه قسمت‌ها، حداقل یکی از شخصیت‌های زن ضدقهرمان در داستان حضور دارد که بانی کشمکش و بحران است. هرچند با طراحی خصوصیت و نیازهای قوی‌تر برای برخی از شخصیت‌ها، می‌شد کاراکتر تواناتری نظیر حمیرا (در معصومیت ازدست‌رفته) خلق نمود، با این حال چیزی که سبب نقطه قوت درام شده است، حضور کاراکترهای زن مکمل ضدقهرمان متعدد در سریال است که موجب شده هیچ‌گاه قهرمان از دسیسه‌های زنان فتنه‌گر در امان نباشد. تعداد این زنان مکمل ضدقهرمان آنقدر زیاد است که همواره کشمکش و بحرانی توسط آن‌ها در درام خلق می‌شود، البته برخی چون جاریه تعدی دسیسه برعلیه قهرمان می‌کنند و برخی چون ناربه، نادانی و ترسش منجر به ایجاد کشمکش و بحران در شخصیت قهرمان می‌شود.

یکی از این شخصیت‌های زن مکمل ضدقهرمان جاریه است. او شخصیتی شبیه به قطام (در سریال امام علی علیه السلام) و حمیرا (در معصومیت ازدست‌رفته) دارد، با این تفاوت که برخلاف آن دو کاراکتر، جاریه برای رسیدن به مقصودش یکی از اعضای خانواده‌اش (مختار) را بر سر راه خود می‌بیند و بر علیه او دسیسه می‌کند.

ناریه (زن اول مختار) هر چند اهل توطئه و دسیسه نیست، با این حال، شخصیتی است که با غرولند کردن مدام، ترس، تصمیم غلط، لجبازی و ندانم‌کاری، سد راهی بر سر راه مختار (قهرمان) برای رسیدن به اهدافش در درام است. ناریه شخصیتی است که تقریباً با تمام برنامه‌های مختار مخالف می‌باشد. درام‌نویسان با طراحی این شخصیت، کاراکتری متفاوت برای ایجاد کشمکش منجر به بحران خلق نموده‌اند. با توجه به ویژگی‌های شخصیتی ناریه، در کنار او کاراکتر زنی طراحی شده است که مشاخره‌های مداومش با ناریه، او را بیشتر بر علیه قهرمان تحریک می‌کند. ماریه همسایه ناریه، همواره با ایجاد کُنش‌های متفاوت، سبب آزار ناریه می‌شود. کشمکش بین ناریه و ماریه، ناریه سست‌عنصر را از همراهی مختار (قهرمان) برای رسیدن به هدف بی‌اراده‌تر می‌کند.

در بخش‌هایی از درام که مختار هم‌پیمان آل‌زبیر است و در کوفه حضور ندارد. شخصیت زن مکمل ضدقهرمانی به نام خاشعه توسط نویسنده خلق می‌شود تا بر علیه قهرمان توطئه کند. این کاراکتر کینه‌ورز و انتقام‌جو، پس از مرگ همسرش مُنذر، کابین ازدواجش با جعفر (برادر مُنذر) را خون مختار قرار می‌دهد و جعفر را برای کُشتن مختار تحریک می‌کند. شخصیت جعهده نقش بسیار کوتاهی دارد، اما تنها با چند دیالوگ، مختار (قهرمان) را در انجام ماموریتش مردد می‌کند.

بسیاری از شخصیت‌های زن ضدقهرمان در درام مختارنامه فتنه‌گرد و کُنش آن‌ها منجر به کشمکش می‌شود. آرزوی شاه‌بانویی ملک عرب برای جاریه، سبب هم‌پیمانی با دشمن برادرش مختار می‌شود. خانه، دایه عمر، قاصد و همدست عمرابن سعد است. خاشعه در آرزوی گرفتن انتقام از مختار است. جعهده در شخصیت مختار کشمکش درونی ایجاد می‌کند. ناریه همواره سدی بر سر راه مختار است. ماریه

سبب مشکلاتی برای قهرمان می‌شود. حورا زن خولی، از خولی رفاص خانه می‌خواهد و ...

در قسمتی از درام نیز تمام زنان کوفی در نقش زن ضدقهرمان ظاهر می‌شوند. در قیام مسلم این عقیل، تعداد لشگریان مسلم آنقدر زیاد است که سبب آشفتگی و ترس حاکم کوفه می‌گردد، اما با نیرنگ ابن زیاد و کمک زنان فتنه‌گر کوفی، یاران مسلم او را ترک می‌کنند. این زنان به طمع گرفتن طلا، به میدان می‌آیند و مردانشان را وادار می‌کنند صحنه نبرد را ترک کنند.

در سریال مختارنامه، زنان مکمل ضدقهرمان نقش مهمی در ایجاد کشمکش و بحران‌های درام دارند. با کمک آن‌ها پیرنگ داستانی شکل می‌گیرد. خلق شخصیت زن ضدقهرمان در سریال مختارنامه نتایج مهمی در پیشبرد درام داشته است. ریشه بسیاری از رخدادها توسط این شخصیت‌ها پی‌ریزی می‌شود. در نتیجه داستان جریان می‌یابد. این کاراکتر، ضدقهرمان را برای رویارویی با قهرمان راسخ می‌کند که ماحصل آن درگیری، کنش و واکنش است.

هرچند خلق شخصیت‌های زن ضدقهرمان در سریال تاریخی مختارنامه اثر داوود میرباقری نتایج مثبتی در شکل‌گیری و پیشبرد درام داشته است، اما واقعیت این است که این شخصیت‌ها نقاط ضعف و قوت خود را دارند که در این تحقیق بررسی شد.

در پایان ذکر چند نکته بسیار ضروری به نظر می‌رسد. درام‌نویس با آگاهی از نقاط ضعف و قوت خود در خلق شخصیت‌ها، با گسترش نقاط قوت و کاستن از نقاط ضعف ذکر شده، می‌تواند شخصیت‌های دراماتیک متفاوت و اسرارآمیزی خلق نمایند که دارای جذابیت‌های نمایشی متفاوتی نسبت به شخصیت‌های قبل باشند.

همچنین بر پایه یافته‌های این پژوهش و با استفاده از الگوی موجود، پژوهشگران می‌توانند به تبیین ویژگی‌ها و مولفه‌های شخصیت‌های برساخته در دیگر آثار تاریخی بپردازند و الگوی هر مولف را استخراج کرده و با الگوی موجود در این سریال با رویکرد تطبیقی مطالعه و بررسی نمایند.

منابع

۱. ابراهیمی، منصور (۱۳۸۵). مروری بر بوئیقای ارسطو و مفاهیم اصلی آن. فصلنامه خیال، ۱۸.
۲. اشمیت، ویکتوریالین (۱۴۰۰). ۴۵ کهن الگوی شخصیت. ترجمه ابراهیم رهنشین. تهران: صدف.
۳. امامی، مجید (۱۳۷۳). شخصیت‌پردازی در سینما. تهران: نشر برگ.
۴. بلکرو، اروین. آر. (۱۳۹۱). عناصر فیلم نامه نویسی. ترجمه محمد گذرآبادی. تهران: هرمس.
۵. تروبی، جان (۱۳۹۸). آنا تومی داستان. ترجمه محمد گذرآبادی. تهران: ساقی.
۶. شفیعی، سیدعباس (۱۳۹۸). راهکارهای کاهش هزینه‌های تولید در سریال‌های الف تلویزیونی (مطالعه موردی: سریال مختارنامه). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده دین و رسانه، دانشگاه صداوسیما جمهوری اسلامی ایران.
۷. فلاح‌زاده، حسین (۱۳۹۲). جنبه‌های نمایشی در واقعه غدیر. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. گروه هنرهای رسانه‌ای. دانشگاه صداوسیما قم.
۸. فیاضی‌کیا، محمد مهدی (۱۳۹۰). تحلیل پیرنگ در سریال‌های تاریخی تلویزیونی ایران در دو دهه اخیر (۱۳۶۹-۱۳۸۹) با تمرکز بر آثار داوود میرباقری؛ نگارش فیلمنامه «ذکر ذبیح عظیم». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
۹. فیلد، سید (۱۳۹۴). چگونه فیلمنامه بنویسیم. ترجمه مسعود مدنی. تهران: تابان خرد.
۱۰. فیلد، سید (۱۳۹۷). راهنمای فیلمنامه‌نویسی. ترجمه عباس اکبری. تهران: نیلوفر.
۱۱. مک‌کی، رابرت (۱۳۹۶). داستان ساختار و اصول فیلم‌نامه‌نویسی. ترجمه محمد گذرآبادی. تهران: همس.
۱۲. میرصادقی، جمال (۱۳۹۴). عناصر داستان. تهران: سخن.

An Analysis of Female Characters Complementing the Antagonist in Mokhtarnameh Series

Ahmad ahmadpour*

Ali razizadeh** (corresponding author)

Abstract

Objective: This research aims to explain the construction of complementary anti-heroine characters in the historical TV series "Mokhtarnameh" directed by Davood Mirbagheri.

Method: The research first examines the three-level conflict through the collection of materials in a library-like manner. Then, it evaluates the characteristics of complementary anti-heroine characters through the observation and analysis of the series using qualitative content analysis.

Findings: The playwright, as the main creator of many conflicts and crises, has portrayed a woman as a vital element in the conflicts, which plays a significant role in the emergence of crises and suspensions. The playwright has created prominent and influential characters by assigning several features to the complementary anti-heroine characters, whose actions either provoke the hero's reaction or cause the anti-heroine character to act against the hero. The playwright, by creating internal conflicts in the mind of the complementary anti-heroine character and transferring this conflict to the anti-hero character, creates personal, interpersonal, and crisis conflicts that drive the story forward.

Conclusion: The creation of complementary anti-heroine characters in the "Mokhtarnameh" series has had significant results in advancing the drama. The roots of many events are influenced by complementary anti-heroine characters, and as a result, the story progresses. The complementary anti-heroine character makes the anti-hero character more resilient in confronting the hero, resulting in significant conflicts, actions, and reactions. It is worth mentioning that despite the very positive results of creating these characters in advancing the drama, they also have weaknesses. By expanding their

* MA in Dramatic Literature, Faculty of, Religion and Media, IRIB University, Qom, Iran, Ahmadahmadpour2017@gmail.com.

** Assistant Professor, IRIB University, Tehran, Iran, razizadeh@gmail.com.

strengths and reducing their weaknesses, characters can be created that are more dynamic, attractive, and unpredictable, with different visual attractions than previous characters, and be more effective in advancing the drama.

Keywords: Woman, Drama, Complementary Female Character, Anti-Heroine, Mokhtarnameh, Davood Mirbagheri.

